

O mestu slovenščine v evropskem povezovanju

(O zborniku *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije*)

Andreja Žele

IZVLEČEK: Aktualno stanje in problematiko slovenščine današnjega trenutka skušajo prispevki v pričujočem zborniku vsaj z nekaj vidikov (tj. z vidika slovenske jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja, z vidika jezika v stiku in medkulturnega sporazumevanja in glede na trenutni socialno-funkcijski položaj) samo ujeti in nakazati ali opisati, nekateri pa celo problemsko predstaviti.

The place of the Slovenian language in European integrations

(A short presentation and comment of the compendium Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije (The Slovenian Language and its Users in the Light of the European Integration))

ABSTRACT: The papers in the present compendium only attempt to catch and show or describe the current situation and problems of today's Slovenian language at least from several points of view (i.e. from the point of view of the Slovenian language policy and language planning, the language in use and intercultural communication, as well as of the current social and functional situation), with several papers presenting existing problems.

Stalna dosedanja vloga slovenščine kot t. i. jezika v stiku po uradnem političnem evropskem povezovanju dobiva še druge širše medkulturne razsežnosti in pri vsem tem pa je prvobitna oz. izhodiščna naloga stalno in sprotno osveščanje uporabnikov slovenščine o njenih aktualnih zmožnostih in rabah. Aktualno stanje in problematiko slovenščine današnjega trenutka skušajo prispevki v zborniku vsaj z nekaj vidikov (tj. z vidika slovenske jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja, z vidika jezika v stiku in medkulturnega sporazumevanja in glede na trenutni socialno-funkcijski položaj) samo ujeti in nakazati ali opisati, nekateri pa celo problemsko predstaviti.

Pri založbi Annales je v letu 2005 v Kopru izšel zbornik prispevkov pod skupnim naslovom *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije*, ki sta ga uredili Vesna Mikolič in Karin Marc Bratina. Zbornik je še toliko pomembnejši, ker je bil spodbujen in je izšel iz večjezične in večkulturne sredine Slovenske Istre. Tovrstna okolja so tudi za slovenščino in njene uporabnike izziv, da se še potrdijo v živi aktualni vsestranski uporabnosti tudi na področjih vsakdanje med- in večkul-

IZVLEČEK: Aktualno stanje in problematiko slovenščine današnjega trenutka skušajo prispevki v pričujočem zborniku vsaj z nekaj vidikov (tj. z vidika slovenske jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja, z vidika jezika v stiku in medkulturnega sporazumevanja in glede na trenutni socialno-funkcijski položaj) samo ujeti in nakazati ali opisati, nekateri pa celo problemsko predstaviti.

turnosti in z drugimi jeziki, ki so z njo v vsakodnevnem uporabniškem stiku. Stalna dosedanja vloga slovenščine kot t. i. jezika v stiku po uradnem političnem evropskem povezovanju dobiva še druge širše medkulturne razsežnosti in upati smemo, da s tem posledično pridobiva tudi večjo veljavo. Pri vsem tem pa je prvobitna oz. izhodiščna naloga stalno in sprotno osveščanje uporabnikov slovenščine o njenih aktualnih zmožnostih in rabah. Aktualno stanje in problematiko slovenščine današnjega trenutka skušajo prispevki v zborniku vsaj z nekaj vidikov (tj. z vidika slovenske jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja, z vidika jezika v stiku in medkulturnega sporazumevanja in glede na trenutni socialno-funkcijski položaj) samo ujeti in nakazati ali opisati, nekateri pa celo problemsko predstaviti.

1 Obseg

S sinhronega vidika obravnave so prispevki razdeljeni v tri tematske sklope **1 Medkulturnost jezika in njegovih uporabnikov** (M. Stabej: Kdo si, ki govoriš slovensko? (13–22), L. Čok: Posameznik in jezik v medkulturnem in jezikovnem stiku (23–34), M. Grosman: Medkulturnost kot izziv sodobnih družb (35–47), L. Škof: Pragmatizem, vzgoja in medkulturnost (49–56), M. Kopyck: Vprašanje sodobnega univerzalizma. Nekaj opomb ob branju *Dnevnika* Witolda Gombrowicza (57–65), E. Tokarz: Položaj slovenske subjektivitete v procesu evropske integracije (67–70)), **2 Socialno-funkcijski položaji slovenskega jezika** (A. Žele: Opredelitve leksike glede na besedilnotipsko raznovrstnost (73–80), Igor Ž. Žagar: Argumentiranje v državnem zboru Republike Slovenije – Ali argumentacija še vedno pospešuje demokracijo? (81–106), S. Bergoč: Diplomatska besedila: Od »najboljšega primerka« do robov kategorije (107–120), V. Medved Udovič: Sodobni pouk slovenščine v osnovni šoli. Premislek ob novih razsežnostih slovenščine v šoli (121–130), B. Baloh: Slovenščina kot drugi jezik v šolah z italijanskim učnim jezikom v Slovenski Istri (131–147), S. Starc: Matura iz slovenščine kot drugega jezika v Slovenski Istri (149–170)), **3 Slovenski jezik v stiku** (V. Mikolič: Sporazumevalna zmožnost v J1 in J2 skozi prizmo časa in prostora – primer Slovenske Istre (173–185), M. Sedmak: Jezikovne izbire članov etnično mešanih družin (187–212), N. Komac: Slovenščina in njeni uporabniki v Kanalski dolini (213–218), E. Bernjak: Sociolingvistični problemi pri slovenski manjšini na Madžarskem (219–243), V. Požgaj Hadži, T. Balažic Bulc: Meje (ne)tolerantnosti do govorcev slovenščine kot tujega jezika (245–252), J. Zemljarič Miklavčič: Jezikovne tehnologije – viri in pripomočki za učenje slovenščine kot tujega jezika (253–259), M. Schlamberger Brezar: Nekatero skladenjske značilnosti prevodov iz francoščine v slovenščino – lekcija iz kontrastivne slovnice (261–268), M. Schlamberger Brezar, N. Logar, N. Dobnik, J. Markič, K. Marc Bratina: Prevajanje in tolmačenje strokovnih besedil v Sloveniji in Evropski uniji (269–283)). V poglavju Literatura (305–331) je abecedno popisana vsa upoštevana strokovna literatura, sledita pa abecedno združena imenski in stvarni seznam upoštevanih avtorjev in strokovnih izrazov (333–350).

2 Glavni poudarki

Glede na to, da so avtorji in njihovi prispevki poimensko in obsegovno predstavljeni že v zgornjem razdelku, bom pri naštetih vsebinskih poudarkih pripisala

samo stran v zborniku, kjer bralci najdejo povzeto trditev oz. komentar skupaj s sobesedilom.

– Slovenska jezikovna in jezikoslovna situacija sta na dobri poti proti zrelosti v smislu celostnega pogleda na jezikovno situacijo, ki ne temelji na omejevanju pravic ter na izključevanju, temveč na zavedanju o raznolikosti govorcev, kodov in jezikovnih rab (17). S povečano množičnostjo javne komunikacije se spreminja pojmovanje prestiža jezika; vzporedno se razvijajo nove prestižne govorce in novi sociolekti. Jezikovnotehnološke možnosti omogočajo tudi uspešno komunikacijo z bistveno manjšo stopnjo jezikovnega znanja tujega jezika, kot se je predvidevalo včasih (18–19).

Za uspešno nadaljnje jezikoslovno raziskovanje so ključnega pomena izvirnost gradiva in raziskovalnih hipotez, raziskovalni cilji pa morajo voditi predvsem k izboljšanju katerega koli segmenta jezikovne situacije (21).

Vsesplošno pa je pomembno stališče oz. ugotovitev, da je bolje imeti tiste govorce slovenščine, ki si jo želijo uporabljati in vedo, zakaj jo hočejo govoriti, kot pa tiste, ki slovenščino uporabljajo zgolj zaradi kakršne koli prisile (22).

– Dobro si je uzavestiti pojme in razmerja med prvim/izvornim jezikom, nacionalnim jezikom in državnim jezikom; opredeliti pojme jezikovnega načrtovanja, etnične in kulturne identitete, medkulturnega dialoga in jezikovne medkulturne komunikacije (23–26). Vedno pogostejša je uporaba (tudi zelo različna in zato neenoumna) pojmov medkulturnost, medkulturna zavest, mnogokulturnost, multikulturnost in kulturni pluralizem (35, 41). V zadnjih letih mednarodni medkulturni projekti prispevajo k razvoju uporabnega jezikoslovja (pragmatike), družbenega jezikoslovja, psihologije kulture, antropologije jezika in jezikovne didaktike tudi in predvsem znotraj in v okviru posameznih vključenih jezikov (288). Dobro razvita medkulturna zavest namreč ne odpira le vrat v razumevanje tujih kultur in ne omogoča le ustvarjalnega stika s potencialnim bogatenjem osebnosti, marveč hkrati omogoča tudi pozitiven odnos do lastne kulture in jezika, brez občutka manjvrednosti ali dvomov o izraznih možnostih materinščine – tovrstno osveščenim pa medkulturna zavest pomaga reševati tudi nadaljnja razmerja med jeziki (45–46).

– Današnje analize jezikovnega gradiva, razvoj jezikovnih tehnologij in razvijanje korpusnega jezikoslovja opozarjajo na nezmožnost predvsem pa na neučinkovitost splošnozvrstne opredelitve besedja in s tem hkrati na nujnost prehoda od presplošne in zato premalo uporabnostno konkretne zvrstnosti k zvrstni tipologiji konkretnih besedil, ko lahko govorimo o konkretnih tipih besedil s specifičnim besedjem in skladijskopomensko rabo. Širšo terminološko rabo, na kateri je težišče današnje rabe, spodbujata stalna vzporedna procesa terminologizacije in terminologizacije (78–80).

– Glede na upoštevanje najpogosteje uporabljenih argumentativno-pojasnjevalnih indikatorjev so npr. analize raziskave besedil v državnem zboru Republike Slovenije pokazale, da vladajoča koalicija še vedno bolj uporablja argument moči, tj. aritmetično glasovalno večino, kot pa moč argumentov, tj. pojasnjevanje in argumentiranje svojih predlogov, kar je slaba novica tako za argumentacijo kot za demokracijo (105–106).

– Osnovnošolski učni načrt *Slovenščina 1998* je kljub številnim prednostim

še vedno pomanjkljiv prav glede uporabe sodobne izobraževalne tehnologije, saj ne zajema celotnega pristopa do različnih vrst medijev in ne upošteva vseh vidikov množičnega komuniciranja v sodobni družbi tudi glede na ustrezno rabo slovenščine (128–130, 294).

– Posledica jezikovnega stika je, da so govorce izpostavljeni procesu prevzemanja tujih prvin v svoj materni jezik, kar se kaže v interferencah, psevdoposojenkah, diglosiji, poljezičnosti, kot t. i. vmesni jezik ipd. Predmet slovenščina kot drugi jezik v vzgojno-izobraževalnih inštitucijah na narodno mešanem območju Slovenske Istre pomaga pri iskanju osebne in kulturne identitete in mesta v družbi (137–138). Dosedanje maturitetne naloge iz slovenščine kot drugega jezika v Slovenski Istri kažejo na močan vpliv italijanščine tako pri izbiri besedišča kot pri tvorbi povedi, šibkosti pa se pokažejo tudi pri sklanjanju, glagolski vezavi, pravopisu, pri pozajmljanju, rabi členkov, tj. tudi pri tvorbi preprostejših besedil ipd. (164–169, 297). Medtem ko se tako kompetenca v slovenskem kot v italijanskem jeziku s starostjo niža, pa od drugih socialnodemografskih dejavnikov na kompetenco v slovenskem jeziku pomembno vpliva le še izobrazba, in sicer se z višjo izobrazbo viša tudi kompetenca v slovenskem jeziku. Sporazumevalna zmožnost v italijanskem jeziku pa ne more biti ovira za sporazumevalno zmožnost v slovenskem jeziku, saj rezultati kažejo premosorazmerno povezanost sporazumevalne zmožnosti v prvem in drugem jeziku in tako potrjujejo izsledke nekaterih preteklih raziskav (175–185). Osrednje družbeno-socialne okoliščine, ki pomembno vplivajo na jezikovne izbire članov etnično mešanih družin, so /ne/avtohtoni status, kraj bivanja družine, pa jezikovna, religiozna, rasna ter obča kulturna pluralnost okolja, makro družbene in politične spremembe, številčnost etnije in stopnja prepustnosti etničnih meja, in nenazadnje tudi spol (210–212, 299).

– V zadnjih petih letih slovenska beseda v Kanalski dolini kljub izrazito diglosističnemu položaju počasi prodira v javne govorne položaje. Lokalni veljaki večkrat javno poudarjajo, da je prednost in prihodnost tega območja prav v njegovi jezikovni in kulturni raznolikosti (215, 217). Na osnovi obravnavanih zgodovinskih in sociokulturnih dejavnikov pa se ugotavlja, da se slovenski jezik v Porabju nahaja v določeni fazi ogroženosti. V manjšinskem položaju je namreč slovenščina funkcijskozvrstno okrnjena, standardna zelo reducirana različica pa ne more prevzeti in opravljati jezikovnih funkcij drugih socialnih zvrsti (242–243).

– Za ustvarjanje ugodnejših pogojev za razvoj interkulturalnosti so potrebne tudi raziskave stopenj tolerantnosti do govorcev slovenščine kot tujega jezika – zanimiva bi bila primerjava stopnje tolerantnosti Slovencev pri ocenjevanju znanja slovenščine (npr. besedišča, slovnične pravilnosti, izgovora ipd.) govorcev iz republik bivše skupne države nasproti govorcem drugih tujih jezikov (250–252).

– Za prihodnost se razvija tudi učenje slovenščine na daljavo, kar omogoča razvoj internetnih tehnologij (253–259). Zaradi velikega pomanjkanja kvalitetnih prevajalcev in tolmačev za slovenski jezik pri mednarodnih organizacijah, predvsem pa v inštitucijah Evropske unije, je potrebno čimbolj podpirati pogoje za sistematično izobraževanje oz. usposabljanje prevajalcev in tolmačev, tudi v sodelovanju s strokovnjaki iz prakse in lektorji/mentorji, ki so se v ta namen poglobili tudi v jezik stroke (280–283).

3 Sklep

Zbornik je sinhroni presek oz. pregled predvsem funkcijskih in uporabniških zmožnosti današnje slovenščine, vključno z njenimi socialnimi in funkcijskimi zvrstmi, predvsem z vidika večjezikovne in jezikovne rabe v večkulturnih sredinah in z vidika medkulturnih stikov nasploh. Zbornik poudarja trenutno aktualne resnice oz. dejstva in zaradi eksplicitnega sinhronega uporabniškega pristopa s poudarjeno problematiko medkulturnosti je danes aktualen prikaz slovenščine še zlasti na večjezičnih in večkulturnih področjih v državi in izven državnih meja. Tovrstne monografije so lahko zgled, kako ujeti in jeziko(slo)vno problemsko zaobjeti krajša nekajletna obdobja, jezikovno politiko in jezikovno načrtovanje; in upamo, da se bo praksa tovrstnih zbornikov kot občasnih aktualnih presekov jezikovnega stanja nadaljevala.

Andreja Žele, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana
E-pošta: andrejaz@zrc-sazu.si

INŠTITUT ZA SLOVENSKE JEZIKOVNE VEDNOSTI